

SVEA HOVRÄTT
Mark- och miljööverdomstolen
060201

DOM
2024-01-31
Stockholm

Mål nr
M 14499-22

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Vänersborgs tingsrätts, mark- och miljödomstolen, dom 2022-11-23 i mål nr M 2179-22, se bilaga A

PARTER

Klagande

Nordmarksälvens Fiskevårdsområdesförening, 872400-4794
c/o BN

Motpart

Länsstyrelsen i Värmlands län
651 86 Karlstad

SAKEN

Tillsynsföreläggande avseende Agdammen på fastigheten X i Filipstads kommun

MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLENS DOMSLUT

Med ändring av mark- och miljödomstolens dom upphäver Mark- och miljööver-

domstolen Länsstyrelsen i Värmlands läns beslut den 6 maj 2022 (ärendenr 535-616-2022).

Dok.Id 2020137

Postadress
Box 2290
103 17 Stockholm

Besöksadress
Birger Jarls Torg 16

Telefon
08-561 670 00
08-561 675 50

E-post: svea.avd6@dom.se
www.svea.se

Telefax

Expeditionstid
måndag – fredag
08:00–16:30

BAKGRUND

Länsstyrelsen i Värmlands län förelade den 6 maj 2022 Nordmarksälvens Fiskevårdsområdesförening (föreningen) att inom 18 månader från delfåendet av beslutet dels ansöka om lagligförklaring enligt 17 § lagen (1998:811) om införande av miljöbalken eller tillstånd enligt 11 kap. 9 § miljöbalken för bibehållande av Agdammen, dels ansöka om tillstånd enligt 11 kap. 9 § miljöbalken för bedrivande av vattenverksamheten vid dammen, alternativt riva ut dammen med tillhörande manöveranordningar.

Föreningen överklagade föreläggandet till mark- och miljödomstolen som ändrade länsstyrelsens beslut endast på så sätt att tidpunkten för fullgörandet av föreläggandet bestämdes till 18 månader från det att domen fått laga kraft. Föreningen överklagade då mark- och miljödomstolens dom till Mark- och miljööverdomstolen.

I Mark- och miljööverdomstolen har parterna inkommit med en dom daterad den 30 oktober 1942 från Västerbygdens vattendomstol som avser en damm i sjön Agen.

YRKANDEN I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

Föreningen har yrkat att Mark- och miljööverdomstolen, med ändring av mark- och miljödomstolens dom, ska upphäva länsstyrelsens beslut.

Länsstyrelsen har i första hand motsatt sig ändring av mark- och miljödomstolens dom. Om Mark- och miljööverdomstolen bedömer att det finns ett giltigt tillstånd för Agdammen och vattenverksamheten vid dammen har länsstyrelsen i andra hand medgett att Mark- och miljööverdomstolen upphäver mark- och miljödomstolens dom och länsstyrelsens beslut utan återförvisning.

UTVECKLING AV TALAN I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

Parterna har anfört i huvudsak samma grunder och utvecklat sin talan på i allt väsentligt samma sätt som i mark- och miljödomstolen.

Föreningen har tillagt i huvudsak följande. Efter att målet överklagats till Mark- och miljööverdomstolen har ett giltigt tillstånd för dammen hittats. Domen ger en rätt att dämna inom nivåerna 3,51 (nedre sänkningsgräns) och 5,71 (övre dämningssgräns). Det medför en regleringsamplitud om 2,20 meter. Dammen har tillkommit för kraftändamål och i domen nämns fyra kraftverk. Mot denna bakgrund saknar länsstyrelsens föreläggande grund. Föreningen äger fastigheten där dammen är belägen och utesluter inte att den också äger dammen. Det är dock möjligt att en damm har en annan ägare än den som äger fastigheten. Föreningen har skött dammen genom att ta bort flyttuvor för att förhindra överdämning och har i övrigt utövat en viss tillsyn. Föreningen ifrågasätter Länsstyrelsens agerande i ärendet.

Länsstyrelsen har tillagt i huvudsak följande. Det är verksamhetsutövaren som har bevisbördan för att det finns ett giltigt tillstånd för att bibehålla och bedriva verksamhet vid en damm. Föreningen har inför länsstyrelsens beslut beretts tillfälle att visa att det finns ett giltigt tillstånd, utan att inkomma med något sådant. Parterna har i Mark- och miljööverdomstolen gett in en vattendom från 1942. Länsstyrelsen har svårt att se att det är någon annan damm än den aktuella dammen som domen avser och det *kan* därmed finnas skäl att upphäva länsstyrelsens beslut. För att kunna avgöra om det finns ett giltigt tillstånd till dammen måste dock flera frågor besvaras, däribland om dammen idag avviker från hur den beskrivs i domen och om den vattenverksamhet som bedrivs vid dammen idag avviker från den för vilken dammen är tillståndsgiven. Mot bakgrund av att föreningen inte besvarat dessa frågor har föreningen inte visat att den har giltigt tillstånd för att bibehålla Agdammen med den utformning som dammen har i dag och för den verksamhet som numera bedrivs vid dammen.

MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLENS DOMSKÄL

Mark- och miljööverdomstolen instämmer i mark- och miljödomstolens bedömning att föreningen är ägare till Agdammen och därmed rätt adressat av föreläggandet. Vidare delar Mark- och miljööverdomstolen underinstansernas bedömning att det bedrivs tillståndspliktig vattenverksamhet vid dammen.

Parterna har i Mark- och miljööverdomstolen gett in en dom från Västerbygdens vattendomstol som meddelats den 30 oktober 1942 (A.M. 13/1942). Av domen framgår att sökandena ges rätt att för framtiden bibehålla och begagna dammbyggnaden samt uppdämma vattnet i sjön Agen till höjden + 5,71 meter samt mellan denna höjd och + 3,51 meter reglera avrinningen ur sjön till förmån för de i domen nämnda kraftverken. Av domen framgår även att dammägaren ska sköta dammen så att vattenståndet i sjön inte överstiger höjden + 5,71 meter. Under den angivna höjden får avrinningen ur sjön fritt regleras till förmån för kraftverken, men med iakttagande av att det vid avtappningen inte får framsläppas så mycket vatten att allmän eller enskild rätt sätts i fara.

Mark- och miljööverdomstolen anser i likhet med länsstyrelsen att det är svårt att se att domen kan avse någon annan dammbyggnad än den i målet aktuella. Domen, som är meddelad med stöd av 1918 års vattenlag (1918:523), innebär en rätt att för framtiden bibehålla och begagna dammbyggnaden samt att inom vissa angivna nivåer reglera vattennivån i sjön Agen. Mark- och miljööverdomstolen gör bedömningen att domen enligt 5 § lagen om införande (1998:811) av miljöbalken ska fortsätta att gälla och att den ska anses meddelad med stöd av motsvarande bestämmelser i miljöbalken. Domen utgör därmed ett giltigt tillstånd enligt miljöbalken att bibehålla och begagna dammbyggnaden samt att bedriva vattenverksamhet vid denna. Mot denna bakgrund har länsstyrelsen inte haft fog för att förelägga föreningen på det sätt som skett. Föreläggandet ska därför upphävas. Om föreningen inte skulle innehålla de villkor avseende vattenhushållningen och tappningen vid dammen som följer av tillståndet får detta hanteras inom ramen för länsstyrelsens tillsynsverksamhet.

Mot denna bakgrund saknas anledning att pröva det som anförts om privilegiebrev och urminnes hävd.

Domen får enligt 5 kap. 5 § lagen (2010:921) om mark- och miljödomstolar inte överklagas.

I avgörandet har deltagit hovrättsråden Malin Wik och Rikard Backelin, tekniska rådet Annika Billstein Andersson samt tf. hovrättsassessorn Cecilia Drum, referent.

Föredragande har varit Anna Bergmark.

VÄNERSBORGS TINGSRÄTT
Mark- och miljödomstolen

DOM
2022-11-23
meddelad i
Vänerns borg

Mål nr M 2179-22

PARTER

Klagande

Nordmarksälvens Fiskevårdsområdesförening
c/o BN

Motpart

Länsstyrelsen i Värmlands län
651 86 Karlstad

ÖVERKLAGAT BESLUT

Länsstyrelsen i Värmlands läns beslut den 6 maj 2022 i ärende nr 535-616-2022,
se bilaga 1

SAKEN

Tillsynsföreläggande avseende Agdammen på fastigheten X i Filipstads kommun

DOMSLUT

Mark- och miljödomstolen ändrar länsstyrelsens beslut endast på så sätt att
tidpunkten för fullgörandet av föreläggandet bestäms till inom arton månader från
det att denna dom har vunnit laga kraft.

BAKGRUND

Länsstyrelsen i Värmlands län (länsstyrelsen) förelade Nordmarksälvens Fiskevårdsområdesförening att, inom arton (18) månader från delfäendet av beslutet, hos Mark- och miljödomstolen vid Vänersborgs tingsrätt dels ansöka om lagligförklaring enligt 17 § lagen (1998:811) om införande av miljöbalken av Agdammen, som är belägen inom fastigheten X i Filipstads kommun, eller tillstånd enligt 11 kap. 9 § miljöbalken (1998:808) som ger rätt att bibehålla Agdammen, dels ansöka om tillstånd enligt 11 kap. 9 § miljöbalken för bedrivande av vattenverksamheten vid dammen,
alternativt
riva ut dammen med tillhörande manöveranordningar.

YRKANDEN M.M.

Nordmarksälvens Fiskevårdsområdesförening har överklagat länsstyrelsens beslut och yrkat att mark- och miljödomstolen ska upphäva länsstyrelsens föreläggande.

Föreningen har anfört bl.a. följande.

Orientering och lägesbeskrivning

Länsstyrelsens föreläggande avser ”Agdammen belägen inom fastigheten X i Filipstads kommun”.

Aktuell fastighet består av tre skiften, vardera med en damm. Det råder här oklarhet om länsstyrelsen endast avser dammen vid Agsjöns utlopp eller även dammarna vid utloppen från Västra Sundsjön respektive Östra Sundsjön.

Fråga om tillstånd och historik

Med anledning av föreläggandet har föreningen gjort en efterforskning vid Mark- och miljödomstolen i Vänersborg för att se om det finns tidigare domar för aktuella

dammar. Det finns tre domar, där en (AM 14-1942) avser Västra Sundsjön, samt två (AM 15-1942 och 46-1946) avser Östra Sundsjön. Av ansökningarna och domarna framgår att dammar funnits för kraftändamål sedan åtminstone 1903, men sannolikt tidigare.

Länsstyrelsen har i närtid förelagt Filipstads kommun om att söka tillstånd för tre skogsdammar. Länsstyrelsen har i beslut den 3 juni 2022 avskrivit dessa tre ärenden. Följande citat är hämtat från kommunens yttrande till länsstyrelsen i dessa ärenden: *Som känt så är Filipstad och trakterna runt staden sedan lång tid tillbaka påverkad av verksamheter kopplade till bergsindustrin. Gruvor, smedjor och andra liknande verksamheter fanns i stor omfattning i bygderna och här bedrevs verksamhet sedan åtminstone 1500-talet. Inom kommunen har funnits flera bergslag och hyttor och en av de sistnämnda är Finnshyttan. Verksamheten vid Finnshyttan lades ner definitivt 1751.*

Ur Värmländsk Industrihistoria finns intressant information om Stjälpshyttan, som tillkom 1664 och blåstes ner 1854. Stjälpshyttan ligger ca 9,3 km nerströms Agdammen. Agdammen är historiskt är kopplad till hyttan.

I skriften ”Utlåtande rörande brytningsplan mm för Finnmossegrufvan” av HT finns Sundsjöarna beskrivna och deras betydelse för gruvverksamheten i Nordmark. I Svenskt Vattenarkiv noteras Agdammen, Västra samt Östra Sundsjön. De tre sjöarna presenteras som en enhet. Av handlingar från Hagfors kommun, där sjöar inom och i närheten av kommunen är beskrivna, återfinns såväl Västra som Östra Sundsjön. Det som här är av intresse är att detta sjösystem ”sannolikt ingick i Nordmarkens flottled” vilket då även bör ha omfattat Agdammen.

Nuvarande användning av Agdammen

Föreningen använder ej dammen och såvitt föreningen känner till gör ingen annan det heller. Luckan är öppen och dammen dämmer ej. Att delar av dammen är av

betong hindrar inte att den ursprungliga dammen är kopplad till Stjälpshyttan (1664-1854).

Fråga om ägarförhållanden vad gäller Agdammen - begreppet herrelös damm

Länsstyrelsen anför att den som äger fastigheten med automatik äger allt som finns på fastigheten och kallar det fastighetstillbehör. Föreningen anser att ägarförhållandena vad gäller Agdammen i högsta grad är oklara och att dammen kan betecknas som en ”herrelös damm”, ett begrepp som länsstyrelsen använt i olika sammanhang. Föreningen bestrider således ägandeskapet av dammen.

Föreningen utvecklar frågan om s.k. ”herrelös damm”, utifrån länsstyrelsens handläggning i liknande ärenden.

”Herrelös damm” är ett begrepp som länsstyrelsen använder för att beskriva ”dammar med okänd ägare, osäkra ägarförhållanden, eller dammar med ägare men där angiven ägare ej bekräftat ägandet”.

Länsstyrelsen lät 2001 en handläggare göra en utredning över länets herrelösa dammar. Av länsstyrelsens beslut den 23 september 2005 i ärendet 482-8377-2005, vilket berör Gränsjön i Arvika kommun framgår bl.a. att den lokala fiskevårdsområdesföreningen och Fortum uppger sig ej vara ägare till aktuell damm, utan hänvisar till att den är ”herrelös”. Detta accepterar länsstyrelsens handläggare som i sitt beslut konstaterar att Gränsjödammen finns upptagen i länsstyrelsens rapport om s.k. herrelösa dammar d.v.s. dammar med okända ägare, osäkra ägarförhållanden eller dammar med ägare men där angiven ägare ej bekräftat ägandet.

I en artikel från Värmlands Folkblad av den 22 april 2017, beskrivs omständigheter kring Liksjödammen i Torsby kommun. Av artikeln framgår att ”ingen äger dammen” och kraftbolaget Fortum har förbjudits vidta underhållsåtgärder, eftersom dammen betraktas som ”herrelös”. Länsstyrelsen har till följd av detta gett order om att dammen ska vara vidöppen och utan åtgärd. Såvitt framgår av artikeln har man i

detta fall inte gett markägaren något föreläggande, utan nöjt sig med att dammen inte dämmer längre.

Vägledande rättsfall

Föreningen vill åberopa rättsfallet om dammen vid Lövåssjön i Kristinehamns kommun, där såväl Mark- och miljödomstolen i Vänersborg som Mark- och miljööverdomstolen vid Svea hovrätt kom fram till samma slutsats d.v.s. att dammen inte hade någon känd ägare och att fastighetens ägare inte kunde åläggas att söka tillstånd/lagligförklaring för den aktuella dammen, trots att den låg på hans fastighet. Dammen var, och är fortfarande, herrelös. Mål nr i Vänersborgs tingsrätt är M 3270-17 och mål nr i Svea hovrätt är M 6181-18.

Fråga om flottning och dess betydelse

Av vad som anförts ovan, framgår att vattensystemet från Östra och Västra Sundsjön samt Agdammen ”sannolikt ingick i systemet Nordmarkens Flottled”. Av intresse är då att notera innehållet i 82 a § flottningslagen.

*Fråga om tillstånd för vattenverksamhet respektive tillstånd för damm
(lagligförklaring)*

Enligt föreningens bedömning bedriver varken föreningen eller annan någon verksamhet varför frågan om tillstånd för vattenverksamhet ej är relevant.

Dammen är lagligen tillkommen och detta baseras på urminnes hävd, d.v.s. att dammen funnits sedan åtminstone 1882. Ytterligare stöd är också privilegiebrev för järnhanteringen.

I lagen om införande av miljöbalken finns två intressanta paragrafer; 5 a § och 18 §.

Nedanstående är hämtat från Civilutskottets yttrande inför antagandet av de nya reglerna d.v.s. 5 a § ovan (2017/18:CU31, s. 18).

Lagförslaget innebär att rätten att bedriva en verksamhet som omfattas av de äldre rättigheterna, bl.a. urminnes hävd, ska anses ha rättskraft enligt motsvarande

bestämmelser i miljöbalken. Lagförslaget innebär vidare att rätten att bedriva en verksamhet som i dag skiljer sig från villkoren i ett privilegiebrev (exempelvis en kvarn eller andra typer av energiproducerande anläggningar) bör kunna ha rättskraft, även om det har genomförts förändringar av den teknik som verksamheten använder. Det avgörande är därmed inte om den teknik som verksamheten använder skiljer sig från den teknik som ursprungligen användes, utan om verksamheten kan anses bedrivas i enlighet med s.k. äldre rättigheter. Utifrån förhandlingarna inom energiöverenskommelsen ska detta tolkas som att exempelvis rätten att bedriva verksamhet med en gammal kvarn med generator ska kunna ha rättskraft. Huvudregeln för rättskraft enligt svensk rätt är att samma sak inte ska kunna prövas igen – om någon väcker en talan om en sak som redan avgjorts, utgör det tidigare avgörandet ett rättegångshinder. Den som bedriver en vattenverksamhet i enlighet med det som kan anses ha tillåtits enligt en särskild äldre rättighet (t.ex. enligt ett privilegiebrev eller enligt urminnes hävd) kommer alltså inte längre att kunna föreläggas att söka tillstånd för verksamheten eller för den anläggning som vattenverksamheten drivs med.

Begreppet urminnes hävd har tolkats i flera domar vid Mark- och miljööverdomstolen, bl.a. i målet M 8575-19 gällande en dammanläggning.

Gruvorna och hyttorna i Nordmarkstrakten är en del i det s.k. Jernberget, där flera privilegiebrev gavs. Från boken ”Jernberget i Persberg” (författare Staffan Stolpe) återges två privilegiebrev (”Jernberget” = Bergslagen). Föreningen har också fått kopior av privilegiebrev gällande bl.a. Nordmarkshyttan från Värmlandsarkiv. Det privilegiebrev som uppges vara kopplat till Nordmarkshyttan är daterat 1647.

Av ovanstående har föreningen dels visat att dämningen har funnits sedan 1600-talet varför kriteriet för urminnes hävd har uppfyllts. Den har också visat att flera privilegiebrev finns, vilka enligt 5 a § i lagen om införande av miljöbalken ger stöd för att dammen är lagligen tillkommen, då även ett privilegiebrev är en (dåtida) ”vattendom” som fortfarande har giltighet. Som framgår av 18 § i samma lag, ska

lagligheten bedömas utifrån de bestämmelser som gällde vid anläggningens tillkomst.

Länsstyrelsens föreläggande avseende Filipstads kommun

Som inledningsvis redovisats har länsstyrelsen förelagt Filipstads kommun om att söka tillstånd m.m. för dammarna vid Finnshyttan, Skribotjärn och Hemtjärnen. Kommunen har bestritt detta. Länsstyrelsen har i beslut avskrivit ärendet utan att närmare motivera sitt ställningstagande. Föreningen anser att fallet med här aktuell damm (Agdammen) är ett parallellfall. Det finns även i detta fall grund för länsstyrelsen att återkalla föreläggandet eller att domstolen upphäver det.

Länsstyrelsen har bestritt bifall till överklagandet.

Länsstyrelsen har anfört bl.a. följande.

Föreningen anför i sitt överklagande att det är oklart om det överklagade föreläggandet avser Agdammen eller om även andra dammar omfattas av föreläggandet. Länsstyrelsen konstaterar att det i myndighetens beslut uttryckligen anges att det är Agdammen som avses. Det har inte heller under ärendets handläggning hos länsstyrelsen funnits några tveksamheter från föreningens sida vilken damm som avsetts. Föreningen har i länsstyrelsens ärende, i samband med att den beretts tillfälle att yttra sig, fått del av en karta som visat vilken damm det handlar om. Vad föreningen anför i överklagandet ger också vid handen att föreningen är väl medveten om vilken damm som avses i föreläggandet.

Länsstyrelsens föreläggande avser endast Agdammen och det råder inte några oklarheter om detta förhållande. Föreningen gör gällande att Agdammen är en äkta flottledsdamm och därmed är att betrakta som herrelös egendom. Länsstyrelsen har efter företagen utredning i sitt ärende funnit att dammen inte är en äkta flottledsdamm. Någon utredning som visar att Agdammen är en äkta flottledsdamm har föreningen inte gett in i målet. Något stöd för att Agdammen är en äkta flottledsdamm finns således inte i målet och Agdammen är därför att betrakta som en privatägd damm. Det kan också noteras att det förhållandet att en damm varit

belägen i en flottled inte per automatik innebär att dammen är en äkta flottledsdamm. Föreningen äger den fastighet inom vilken Agdammen är belägen. Föreningen har inte styrkt att Agdammen inte utgör ett fastighetstillbehör och föreningen är därför att anse som ägare av dammen. Av utredningen i ärendet framgår också att det vid ett telefonmöte den 23 februari 2022 framkom att föreningen övertog dammen 1997. Av fastighetsregistret framgår att föreningen fick lagfart för fastigheten 1998. Föreningen har i sitt överklagande påtalat att det finns ytterligare två skiften tillhörande samma fastighet inom vilka det finns två dammar. Det framstår som att alla tre skiftena avstyckats kring de tre dammarna och att föreningen förvärvat de tre skiftena i syfte att överta dammarna. Enligt länsstyrelsens uppfattning kan det inte anses föreligga några oklarheter kring ägarförhållandena avseende Agdammen.

Föreningen anför att dammen inte ägs av föreningen, att föreningen inte – och inte heller någon annan – använder dammen och att dammen inte dämmer något vatten, då dammluckan är öppen. Länsstyrelsen noterar att föreningen fortfarande benämner Agdammen vid sitt namn och att delar av dammen syns på de fotografier som föreningen gett in i målet. Agdammen får därmed anses existera. Dammen är en uppförd vattenanläggning och är att betrakta som en sådan så länge den inte är fullständigt utrivet. Det är fråga om en tillståndspliktig vattenanläggning som inte tillståndsprövats. Av de fotografier som getts in i målet framgår att Agdammen delvis består av en betongkonstruktion som, även om dammluckan är öppen, fortsatt dämmer vatten och påverkar vattenförhållandena. Dammluckan bör dessutom vara relativt enkel att montera tillbaka. Det får med hänsyn till vad som framkommit alltjämt anses bedrivas tillståndspliktig vattenverksamhet vid Agdammen och föreningen, som äger dammen och har faktiska och rättsliga möjligheter att efterfölja länsstyrelsens föreläggande, är ansvarig verksamhetsutövare.

Föreningen som menar att den inte äger Agdammen, anser att rättigheter enligt urminnes hävd gäller för densamma. För att rättigheter enligt urminnes hävd ska föreligga måste dessa rättigheter tillkomma någon. Det är oklart vem föreningen menar att rättigheter enligt urminnes hävd tillkommer. Föreningen har tidigare

anfört att den inte har något giltigt tillstånd eller äldre rättigheter avseende dammen (om inte förra ägaren har några dokument). Av handlingarna i målet framgår inte att Agdammen funnits på platsen före 1882. Föreningen anför att dammen funnits för kraftändamål sen 1903 och att dammen, som är en betongkonstruktion, idag inte används och att det inte bedrivs någon vattenverksamhet vid dammen. Vid dessa förhållanden kan inte föreningen anses ha visat att det föreligger rättigheter till vattenanläggningen eller den vattenverksamhet som bedrivs vid densamma. Det föreligger inte några rättigheter som hävdas och det brister i tidskriterium och kontinuitetskrav som är förutsättningar för att rättigheter enligt urminnes hävd ska föreligga. Föreningen har följdriktigt inte heller visat vad eventuella rättigheter skulle ha för innehåll.

De privilegiebrev som föreningen åberopar avser, såvitt länsstyrelsen kan utläsa, inte Agdammen och den vattenverksamhet som bedrivs vid dammen. Några rättigheter enligt privilegiebrev som är att jämställa med tillstånd enligt miljöbalken föreligger således inte heller enligt länsstyrelsens bedömning.

Föreningen har slutligen gjort gällande att föreningen saknar ekonomiska möjligheter att vidta några åtgärder. Länsstyrelsen konstaterar dock att annat inte framkommit än att föreningen har faktiska och rättsliga möjligheter att efterkomma det överklagade föreläggandet. Föreningen har därför i egenskap av verksamhetsutövare en skyldighet att efterleva den tillståndsplikt som följer av miljöbalkens bestämmelser och iakttä de förpliktelser som följer av länsstyrelsens föreläggande.

Länsstyrelsen konstaterar att Agdammen och den vattenverksamhet som bedrivs vid dammen är tillståndspliktig. Något tillstånd enligt miljöbalken eller äldre vattenrättslig lagstiftning finns inte avseende uppförandet av Agdammen och den vattenverksamhet som bedrivs vid dammen. Några äldre rättigheter som är att jämställa med tillstånd enligt miljöbalken har inte heller visats föreligga. Dammen är inte heller lagligförklarad. Föreningen är, i egenskap av ägare, ansvarig verksamhetsutövare avseende Agdammen och den vattenverksamhet som bedrivs vid dammen. Föreningen har därmed en skyldighet att efterleva den tillståndsplikt

som följer av bestämmelserna i 11 kap. miljöbalken och iaktta de förpliktelser som följer av länsstyrelsens föreläggande. Vad föreningen anfört föranleder inte någon annan bedömning. Överklagandet bör därför avslås.

Föreningen har därefter anfört bl.a. följande.

Åtalet 1882 är centralt avseende begreppet urminnes hävd. Kan man påvisa eller göra sannolikt att dammen har funnits 1882 eller tidigare så kan begreppet urminnes hävd tillämpas.

Föreningen har visat att dammen har en historisk koppling till Stjälphyttan, som tillkom 1664 och blåstes ner 1854. Stjälphyttan var en av flera hyttor i trakten. Den var ursprungligen en hjälphytta till Nordmarkshyttan men från 1669 var den en självständig hytta. Den hade förvärvats av Uddeholmsbolaget som lade ned verksamheten 1854 och flyttade över blåsningarna till den ombyggda Motjärnshyttan.

Länsstyrelsen har i sak inte bestritt historiken eller presenterat någon egen utredning som motsäger att dammen kan härledas till Stjälphyttan. Att dammar inom Bergslagen i flertalet fall har en bakgrund kring dåtidens järnbruk, är mera regel än undantag. Tillståndprocesserna på 1600-talet, var av naturliga skäl annorlunda än vad de är i dag. Således var det Konungen som genom privilegiebrev förklarade ett antal verksamheter som lagliga, inom ramen av järnbruket. Ett privilegiebrev kunde således gälla inom ett helt område typ "Bergslagen", och avsåg då ett antal hyttor som i sin tur hade en eller flera dammar för att optimera sin verksamhet. Varje enskild damm går då inte att härleda till ett specifikt privilegiebrev utan man får acceptera att hans majestät Konungen på den tiden sammanförde ett antal hyttor/dammar som då rymdes inom ett och samma privilegium.

Begreppet urminnes hävd har införlivats i lagen om införande av miljöbalken och gäller som en laglig grund (tillstånd) och är förenlig med dagens rättspraxis. Länsstyrelsen har inte presenterat någon bevisning eller utredning som motsäger

påståendet att dammen funnits sedan Stjälphyttans tid. Föreningen menar naturligtvis inte att dammens nuvarande konstruktion (med betongfundament) är sedan 1600-talet, utan det ligger i sakens natur att en damm underhålls och utvecklas utifrån tidsåldern. Detta hindrar dock ej att dammens ursprung är från 1600-talet och ingår i urminnes hävd.

En central fråga är vem som de facto äger själva dammen. Föreningen anser att ägandet av fastigheten inte med automatik innebär att man då också är ägare av dammen. Som länsstyrelsen i andra sammanhang har noterat kan en damm vara på s.k. ofri grund och sakna ägare, d.v.s. vara ”herrelös”. Det är föreningens uppfattning att länsstyrelsen har bevisbördan för vem som är ägare av dammen. Det vägledande rättsfallet och den utredning som föreningen presenterat i överklagandet om ”herrelösa dammar” är relevant även för Agdammen.

Sverige har nu fått en ny regering där man i regeringsförklaringen tydliggjort att den nationella prövningsplanen för vattenkraft ska pausas och revideras. Föreningen anser att man även här bör avvakta förnyade regleringsbrev och att frågan om Agdammen får bordläggas i avvaktan på att den nya regeringen reviderar tillämpningen av omprövningarna.

Föreningen vill också påminna om att den inte har några som helst ekonomiska möjligheter att driva en tillståndsprocess eller verkställa en utrivning.

Bilderna på dammen som bifogats överklagandet visar att det inte bedrivs någon verksamhet vid denna och att ett åläggande om att söka tillstånd för ”verksamhet” då inte är relevant.

Föreningens uppfattning är att dammar bidrar till att bevara våtmarker. Detta är till nytta för den biologiska mångfalden. Enligt Naturvårdsverkets hemsida är våtmarker bland de mest artrika miljöerna i Sverige och är viktiga för den biologiska mångfalden. Eftersom våtmarker kan binda koldioxid, spelar de

dessutom en viktig roll i arbetet med att bromsa klimatförändringarna.

DOMSKÄL

Frågan som mark- och miljödomstolen har att ta ställning till i målet är om det funnits fog för länsstyrelsen att förelägga föreningen på sätt som gjorts.

Agdammens ägarförhållanden

Föreningen har gjort gällande att ägarförhållandena avseende dammen är oklara och att dammen får anses vara s.k. herrelös egendom. För att en anläggning ska anses vara herrelös egendom krävs att den är en äkta flottledsdamm. Avlysning av flottningsled har ansetts medföra att en flottningsleds anläggningar kommer att sakna ansvarig verksamhetsutövare och blir s.k. herrelös egendom (se bl.a. SOU 2014:35 s. 486 och Ds 2021:22 s. 33); åtminstone om inte andra omständigheter talar häremot. Mark- och miljödomstolen finner att det utifrån utredning i målet inte framkommit sådana omständigheter som medför att Agdammen kan anses vara en äkta flottledsdamm och därmed inte heller en s.k. herrelös egendom. Det är klarlagt att föreningen äger fastigheten inom vilken Agdammen är belägen. Vad föreningen har anfört i målet innebär inte att det finns skäl att göra någon annan bedömning än den länsstyrelsen har gjort avseende ägandeförhållandena till dammen. Föreningen får således anses vara ägare av dammen och rätt adressat för förelägandet.

Bedrivs tillståndspliktig vattenverksamhet vid Agdammen?

Föreningen har anfört att dammluckorna är öppna och att dammen därför inte dämmer. Mark- och miljödomstolens bedömning, utifrån de bilder som givits in av föreningen, är att den kvarvarande dammkonstruktionen fortsatt påverkar vattenförhållandena och att det därför, så länge dammen inte rivs ut, bedrivs tillståndspliktig vattenverksamhet vid Agdammen.

Urminnes hävd och privilegiebrev

En verksamhet som bedrivs i enlighet med en urminnes hävd, ett privilegiebrev eller en annan sådan särskild rättighet att förfoga över vatten som avses i 2 kap.

41 § vattenlagen (1918:523) ska enligt huvudregeln anses bedrivas med stöd av en rättighet som har tillkommit enligt motsvarande bestämmelser i miljöbalken eller i föreskrifter som har meddelats med stöd av miljöbalken, se 5 a § lagen om införande av miljöbalken.

Den som påstår sig ha stöd för sin verksamhet i en s.k. äldre rättighet har bevisbördan för att rättigheten har uppkommit och vad den består i, dvs. att det finns ett tillstånd och vad tillståndet innebär. I de flesta fall bör man kunna kräva skriftlig dokumentation. När det gäller urminnes hävd får bevisningen fullgöras t.ex. genom en utredning som visar på vilket sätt verksamheten har bedrivits sedan åtminstone två mansåldrar före jordabalkens ikraftträdande. (Se prop. 2017/18:243 s. 236.) Detta anses innebära att urminnes hävd kan omfatta anläggningar och verksamheter som tillkommit 90 år före jordabalkens ikraftträdande 1972, dvs. före år 1882. En urminnes hävd som anses vara ett tillstånd enligt miljöbalken har rättskraft endast beträffande de frågor som kan visas vara tillåtna i förhållande till hur anläggningen är konstruerad och verksamheten bedrivits. (A. prop. s. 103 och 110.)

Föreningen har anfört att Agdammen är lagligen tillkommen genom urminnes hävd och att den därtill omfattas av privilegiebrev för järnhantering. Den utredning som föreningen har givit in avseende urminnes hävd och privilegiebrev innehåller inte en redogörelse som specifikt tar sikte på det tillstånd föreningen gör gällande finns för Agdammen och innehåller inte heller uppgifter om vad tillstånd mer ingående kan anses innefatta. Utredningen ger snarare en övergripande historik avseende olika verksamheter m.m. som har bedrivits i området men innehåller enligt domstolen uppfattning inga uppgifter som med säkerhet går att härleda till Agdammen. Mark- och miljödomstolen finner att utredningen inte ger tillräckligt stöd för att Agdammen i sin nuvarande utformning inte har tillkommit före år 1882 eller att verksamheten omfattas av privilegiebrev. Enligt mark- och miljödomstolen har föreningen således inte visat att uppförandet av Agdammen och den vattenverksamhet som bedrivs vid dammen omfattas av äldre rättigheter som är att jämställa med tillstånd enligt miljöbalken.

Sammanfattning

Mot bakgrund av vad som anförts ovan finner mark- och miljödomstolen sammanfattningsvis att länsstyrelsen har haft fog för att förelägga föreningen på det sätt som gjorts. Vad föreningen har anført i övrigt t.ex. om föreningens begränsade ekonomi och det förändrade politiska läget innebär inte att det finns skäl att göra en annan bedömning eller att avvakta med att avgöra målet. Överklagandet kan därför inte vinna framgång. Emellertid anser domstolen att tiden för föreläggandets fullgörande ska flyttas fram på sätt som anges i domslutet för att föreningen ska få skälig tid på sig att genomföra förelagda åtgärder.

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se bilaga 2 (MMD-02)

Överklagande senast den 14 december 2022

Stefan Mattsson

Sofia Book

I domstolens avgörande har deltagit rådmannen Stefan Mattsson, ordförande, och tekniska rådet Sofia Book. Föredragande har varit beredningsjuristen Sara Törnkvist.